INLEIDING.

INLEIDING.

Het vierde deel van het Corpus Diplomaticum Neerlandico-Indicum, dat hierbij belangstellenden in onze Koloniale Geschiedenis wordt aangeboden, bevat 209 documenten, loopende van 16 December 1691 tot September 1725, en omspant dus een tijdvak van circa 34 jaar. Voor deze periode komen wij derhalve op een gemiddelde van iets meer dan 6 overeenkomsten per jaar; voor de in de drie voorafgegane deelen behandelde perioden bedroegen die gemiddelden ongeveer $3\frac{1}{2}$, 7 en 11.¹⁾ Na een zeer duidelijke stijging van het gemiddelde in de 17de eeuw komt derhalve op de grens van de 17de en de 18de eeuw een aanmerkelijke terugval. Dit verschijnsel mag *op zichzelf* nog niet tot de conclusie leiden van een verslapping bij de Compagnie. Immers over een aantal staatjes had zij intusschen de onbeperkte souvereiniteit aanvaard en uit den aard der zaak maakte dit nieuwe overeenkomsten met de vorsten dier staatjes overbodig. Er zijn evenwel tal van andere symptomen, die er op wijzen, dat de tijd van krachtige expansie voorbij is. Daarbij had het zeer uitgebreide gebied, waarop de Compagnie zich bewoog — van de Kaap de Goede Hoop tot Japan — benevens de door haar gevolgde politiek om de inheemsche vorsten zooveel mogelijk aan zich te onderwerpen of hen althans onder haar bescherming te nemen, „den ommeslag” zoo doen toenemen en werden voor het exploiteeren dier gebieden zooveel menschen en materialen vereischt, dat tot het aanknoopen van nieuwe relaties slechts met groote voorzichtigheid moest worden overgegaan. Vele ingewijden waren van meening, dat beperking en inkrimping van het werkterrein een daad van wijs beleid zou zijn; anderen achtten het vooral verkeerd, dat de Compagnie niet was gebleven wat zij oorspronkelijk was, namelijk een handelsvereeniging, maar dat zij meer en meer een soevereine staat was geworden. Reeds de advocaat der Compagnie, Pieter van Dam, had er in de 17de eeuw op gewezen, dat verovering van uitgebreide territorien, zooals Rijklof van Goens dat toen op Ceilon wilde, het werk was „van een groot en ambitieus koninck, en niet

¹⁾ Corpus Dipl. III, blz. XIX.

van kooplieden, die alleen op haer gewin sien." En de Gouverneur-Generaal Christoffel van Swol — 1713-1718 — gaf in een schrijven aan Heeren-XVII als zijn meening te kennen, „dat de Ed. Maatschappij reeds land te veel" had. In de vergaderingen van de Heeren-Majores kwam dan ook in deze jaren herhaaldelijk het punt der „mesnagie" aan de orde. Hoe hoog de lasten tegen het einde van de in dit deel behandelde periode waren opgevoerd, leeren ons de monsterrollen. De z.g. Generale land-monsterrol geeft op ultimo Juni 1725 voor Indië een aantal van 19 797 ambtenaren en soldaten, met de mededeeling, dat de opgaven van Perzië en Sumatra's Westkust nog niet waren binnengekomen. De zee-monsterrol geeft voor denzelfden datum een totaal van 6 414 koppen, waarin niet meegeteld zijn degenen, die zeilende waren tusschen Indië en het Moederland. Voegt men deze er bij, dan komt men tot het respectabele getal van circa 30 000 dienaren in Indië.¹⁾ Het is dus wel zeer begrijpelijk, dat beperking en bezuiniging noodzakelijk waren, te meer, waar door de toenemende concurrentie van Engelschen en Franschen de winsten lang zoo groot niet meer waren als in de 17de eeuw. Dit verklaart mede, waarom wij in dit deel geen enkel contract vinden, dat betrekking heeft op geheel nieuwe relaties of vóór dezen nog niet bevaren landen, maar alle hebben ten doel bestaande verhoudingen te consolideeren, of de suprematie der Compagnie te versterken.²⁾ Dit laatste zien wij vooral op Java, waar zoowel Bantam als Mataram steeds meer van haar afhankelijk worden. Maar ook dit kostte veel; in de versterkingen te Bantam, Cheribon, Semarang, Kartasoera, Djapara, Rembang en Pasoeroean lagen flinke Nederlandsche garnizoenen, die slechts voor een klein gedeelte door de inheemsche vorsten werden betaald.

Het grootst aantal overeenkomsten is gesloten met de vorsten dier landen, waar de Compagnie het minst te vertellen had, met name Perzië en het rijk van den Grootmogol, waartoe in dezen tijd behoorden Goedjarat, Suratte, Hindostan, Bengalen met Bihar en Orissa, Golkonda en Noorder-Koromandel. De gouverneurs en regenten dier landen gaven herhaaldelijk blijk van de meening, dat bij overlijden van een vorst alle door dezen gesloten of bevestigde

¹⁾ Dit personeel was bijna geheel uit Europeanen samengesteld. Een onderzoek van de monsterrollen leert, dat nog niet één procent inheemschen waren.

²⁾ Er is in het eerste kwart der 17de eeuw één nieuwe vestiging gesticht, waarvan evenwel geen aanwijzing in de contracten is te vinden. Het is de nederzetting aan de Rio de la Goa — thans Delagoa-baai — in Zuid-Afrika, van de Kaap uit gesticht, maar na enkele jaren weer opgeheven.

contracten waardeloos waren geworden, zoodat men, dikwijls door kostbare gezantschappen of rijke geschenken, de gunst van den nieuwen heerscher moest zien te verwerven, om van hem de bevestiging der oude privileges te verkrijgen. De bedragen, besteed aan ambassades en „schenckagies” liepen, zooals een geliefde uitdrukking van de Indische regeering dat eigenaardig omschrijft, „seer hoog op stock”. Het gezantschap van Jan Josua Ketelaar, die in 1711—1712 het hof van den Grootmogol bezocht,¹⁾ kwam de Compagnie op eenige tonnen gouds te staan. Toen die gezant nog maar pas de terugreis had aanvaard, stierf de Grootmogol, waardoor de waarde der met zooveel moeite en kosten verkregen overeenkomsten zeer problematiek werd.

Een revolutie in Perzië, die in 1722 een andere dynastie op den troon bracht, kostte de Compagnie aan afgedwongen geschenken meer dan een millioen gulden. Zij kon zich daaraan niet onttrekken, als zij althans haar voordeelige handelspositie daar te lande wilde handhaven.²⁾

Van deze en dergelijke tot dusver nog onvoldoende gekende feiten, die mede oorzaken zijn van den achteruitgang der Compagnie, geeft dit deel van het Corpus de documenten met een korte toelichting en verwijzing naar de bronnen of literatuur.

Wij hebben vroeger al eens opgemerkt dat de Contractboeken-Amsterdam in de 18de eeuw zeer onvolledig zijn bijgehouden.³⁾ Dit wordt door het thans verschijnende vierde deel wel heel sterk bevestigd. Van de 209 documenten, in dit deel opgenomen, komen er slechts 73 in de Amsterdamsche verzameling voor. Naar een oorzaak daarvan kunnen wij slechts gissen; waarschijnlijk bestond bij bewindhebbers en ambtenaren te Amsterdam niet meer die meelevende belangstelling met wat daar in het verre Oosten door landen stadgenooten werd verricht, als er in de 17de eeuw had bestaan; mogelijk ook was de administratie te omslachtig geworden. Hoe is het anders te verklaren, dat wij in de uit Indië overgekomen brieven van het jaar 1710 niet minder dan 10 contracten vonden, alle in dit deel opgenomen, waarvan er niet een in het Amsterdamsche Contractboek voorkomt? Dit moge tevens als bewijs dienen hoe

¹⁾ Hierachter, blz. 395 en volgende.

²⁾ Hierachter, blz. 549 en volgende. Uit het volgende deel zal blijken, dat eenige jaren later een nieuwe revolutie het vorige koningsgeslacht weer op den troon herstelde, wat de Compagnie wederom veel kostte.

³⁾ Zie Corpus III, blz. XVIII.

noodzakelijk het was, dat de uitgever het doorzoeken van alle uit Indië overgekomen brieven met onverflauwden ijver voortzette. Waren slechts die documenten uitgegeven, die in de officieele Amsterdamsche verzameling zijn opgenomen, dan zouden er voor de 18de eeuw eenige honderden, waaronder buitengewoon belangrijke, ontbreken.

Eenige malen kwam de bewerker voor eigenaardige moeielijkheden te staan. Dit was o.a. het geval met een tweetal contracten — Djambi, 10 September 1711 en Sumatra's Westkust, Maart 1716¹⁾ — die noch in het Rijksarchief in Den Haag, noch in het Landsarchief op Batavia teruggevonden konden worden, maar waarvan uit de brieven der betrokken gewesten onomstootelijk kwam vast te staan, dat zij gesloten waren. Door een onderzoek in de resolutiën en missiven van Gouverneur-Generaal en Rade en andere documenten kon in beide gevallen vrij nauwkeurig de inhoud dier verloren gegane overeenkomsten worden vastgesteld. Eenmaal werd een contract in extenso opgenomen, dat noch in de Contractboeken, noch in de archieven te vinden was. Het is een overeenkomst met den sultan van Djohor, van 19 Augustus 1713,²⁾ reeds afgedrukt bij Netscher, *De Nederlanders in Djohor en Siak*, en door genoemden auteur indertijd gekopieerd uit het Oud-Nederlandsch archief op Malakka. Het is niet onwaarschijnlijk, dat in andere plaatselijke archieven ook nog documenten voorkomen, die elders niet meer te vinden zijn, maar het was den bewerker uit den aard der zaak niet mogelijk op alle oud-Compagnieskantoren in Azië een onderzoek in te stellen of te doen instellen. Een en ander kon hem er slechts voor behoeden de illusie te koesteren, dat zijn werk volledig zou zijn, hoezeer hij ook overigens naar volledigheid heeft gestreefd.

De waarde van een verzameling als de onderhavige wordt voor een niet gering gedeelte bepaald door de betrouwbaarheid der registers; het is niet anders dan een Nachschlagebuch, dat den onderzoeker onzer Koloniale Geschiedenis vlug moet geven, wat hij over de relaties met een bepaald land in een bepaalden tijd zoekt. Daarom zijn die registers zoo nauwgezet mogelijk bewerkt. Tevens is wederom een glossarium opgenomen: Verklaring van de in de documenten voorkomende vreemde woorden en uitdrukkingen.

¹⁾ Respectievelijk blz. 385 en 483 hierachter.

²⁾ Hierachter, blz. 440 en volgende.

Aan velen is de bewerker ook thans weer dank verschuldigd voor ondervonden belangstelling en steun, en wel in de eerste plaats aan de leiders en ambtenaren van het Algemeen Rijksarchief in Den Haag en het Landsarchief te Batavia. Ook bij de samenstelling van het glossarium heeft hij van verschillende zijden nuttige aanwijzingen ontvangen, waarvoor hij bij deze zijn groote erkentelijkheid uitspreekt, in het bijzonder aan Prof. Dr. J. Ph. Vogel, die zelfs zoo vriendelijk was in enkele dubieuze gevallen inlichtingen te vragen aan zijn wetenschappelijke relaties onder Britsch-Indische geleerden.

Zeer in het bijzonder gaat de dank van den bewerker en die van het Bestuur van het Koninklijk Instituut uit naar Mevrouw de Weduwe A. M. S. Heeres-Van Troostenburg de Bruyn, die door een belangrijke geldelijke bijdrage de uitgave van dit deel mogelijk maakte in een tijd, dat ook het Instituutsbestuur ernstig op bezuiniging bedacht moest zijn. Zij deed dit ter herinnering aan de nagedachtenis van haar man, wijlen Prof. Mr. J. E. Heeres, die met deze uitgave een aanvang had gemaakt. Zoo blijft de naam van Prof. Heeres ook aan dit vierde deel ten nauwste verbonden.

Den Haag, Juni 1935.

F. W. STAPEL.